

УДК 82.091:[811.162.2+811.162.1]“18“

Гончаренко Б.

ORCID: 0009-0009-9275-6959

МОДЕЛЬ ЕМАНСИПОВАНОЇ ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ ПРОЗІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті проводиться дослідження образу емансипованої жінки у творчості письменників України та Польщі другої половини ХІХ століття з використанням методів літературознавчого аналізу та культурологічного підходу. Основні джерела дослідження - романи, оповідання та повісті, що відображають нові стереотипи та ідеї про жінку, яка бореться за своє право на рівноправність та самовизначення у суспільстві. Висвітлюється процес формування образу емансипованої жінки в літературі другої половини ХІХ століття та його вплив на розвиток суспільства. Зокрема, з'ясується, які цінності та ідеї відображалися в образі емансипованої жінки, яка роль відводилася жінці в суспільстві та як відображалися соціальні бар'єри, які стояли на шляху її емансипації. Розглядаються нові підходи до моделювання емансипованих жіночих образів, створення фемінної моделі позитивізму.

У статті також звертається увага на взаємозв'язок між літературою та суспільством, а саме - на те, які соціальні проблеми та тенденції відображалися в образі емансипованої жінки, та як впливав цей образ на суспільне мислення. Отже, стаття є актуальним дослідженням, яке дозволяє краще зрозуміти роль літератури у формуванні соціальної свідомості в історії України та Польщі.

Ключові слова: фемінна модель, позитивістська епоха, соціальна свідомість, гендерна рівність, жіночі образи.

Інформація про автора: Гончаренко Богдана Богданівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської та романо-германської філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Електронна адреса: gbogdana@ukr.net

Goncharenko B.

MODEL OF THE EMANCIPATED WOMAN IN UKRAINIAN AND POLISH PROSE OF THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

Abstract. *The article examines the image of an emancipated woman in the works of Ukrainian and Polish writers of the second half of the 19th century using the methods of literary analysis and cultural approach. The main sources of the study are novels, short stories and novellas that reflect new stereotypes and ideas about a woman who fights for her right to equality and self-determination in society. The article highlights the process of forming the image of an emancipated woman in the literature of the second half of the 19th century and its impact on the development of society. In particular, it is found out what values and ideas were reflected in the image of the emancipated woman, what role was assigned to women in society and how social barriers that stood in the way of her emancipation were reflected. New approaches to the modelling of emancipated women's images are considered, creating a feminine model of positivism that depicts emancipated women as individuals who want to get an education, expand their knowledge, participate in political life and fight for the idea of gender equality and women's rights. This model was especially relevant for women writers, who became more actively involved in public activities and the struggle for their rights.*

The article also draws attention to the relationship between literature and society, namely, what social problems and trends were reflected in the image of the emancipated woman and how this image influenced public thinking. The author examines literary works with images of emancipated women that had an important impact on the formation of new stereotypes and ideas about the role of women in society. Thus, the article is a relevant study that allows us to better understand the role of literature in shaping social consciousness and developing gender equality in the history of Ukraine and Poland.

In studying the works of Ukrainian and Polish positivists, the methods of textual analysis, comparative literature, and historical and cultural approach are used. These works form the theoretical and methodological basis of the study and are also a source of factual material.

Key words: *feminine model, positivist era, social consciousness, gender equality, female images.*

Information about author: Bohdana Goncharenko, PhD, associate professor, Department of Slavic and Romano-Germanic Philology, V. I. Vernadsky Taurida National University.

E-mail: gbogdana@ukr.net

Gonczarenko B.

MODEL EMANCYPOWANEJ KOBIETY W UKRAIŃSKIEJ I POLSKIEJ PROZIE DRUGIEJ POŁOWY XIX WIEKU

Abstrakt. W artykule przeprowadzono badanie obrazu emancypowanej kobiety w twórczości pisarzy Ukrainy i Polski drugiej połowy XIX wieku, przy użyciu metod analizy literackiej i podejścia kulturologicznego. Głównymi źródłami badania są powieści, opowiadania i nowele, które odzwierciedlają nowe stereotypy i idee dotyczące kobiety walczącej o swoje prawa do równości i samookreślenia w społeczeństwie. Ukazano proces kształtowania się obrazu emancypowanej kobiety w literaturze drugiej połowy XIX wieku i jego wpływ na rozwój społeczeństwa. W szczególności badane są wartości i idee odzwierciedlane w obrazie emancypowanej kobiety, jaką rolę przypisywano kobiecie w społeczeństwie oraz jakie społeczne bariery stawały na drodze jej emancypacji. Omawiane są nowe podejścia do modelowania kobiecych postaci emancypowanych, tworzenia żeńskiego modelu pozytywizmu, który przedstawia emancypowane kobiety jako osoby pragnące edukacji, poszerzające swoją wiedzę, uczestniczące w życiu politycznym i walczące o ideę równości płci i praw kobiet.

W artykule zwraca się także uwagę na związek między literaturą a społeczeństwem, a konkretnie na to, jakie problemy społeczne i tendencje odzwierciedlały się w obrazie emancypowanej kobiety oraz jak ten obraz wpływał na społeczne myślenie. W związku z tym artykuł stanowi aktualne badanie, które pozwala lepiej zrozumieć rolę literatury w kształtowaniu świadomości społecznej w historii Ukrainy i Polski.

Słowa kluczowe: model kobiecy, epoka pozytywizmu, świadomość społeczna, równość płci, wizerunki kobiet.

Nota o autorze: Bohdana Goncharenko, doktor nauk filologicznych, profesor nadzwyczajny Katedry Filologii Słowiańskiej i Romańsko-Germańskiej Tawrijskiego Uniwersytetu Narodowego im. W. Wernadskiego.

Тема жінки та її виховання була актуальною в письменстві позитивістської епохи, адже у другій половині XIX століття в Україні та Польщі відбувалися значні зміни в соціальному та культурному житті. Жінки стали активнішими учасниками суспільного життя, а їхні права та свободи стали дедалі більш визнаними.

Письменники позитивістської генерації створювали нові підходи до моделювання емансипованих жіночих образів. Одним з нових підходів до моделювання жіночих образів у позитивістській літературі була фемінна модель позитивізму. Вона включала у себе ідею рівності статей та боротьби за права жінок. Ця модель була особливо актуальною для жінок-письменниць, які стали активніше включатись у громадський діяльність та боротьбу за свої права.

Українські письменники позитивістської генерації створювали жіночі образи, які відображали нові рольові моделі та ставили на перший план розум, емансипацію та самостійність жінки. Прикладом можуть бути твори Івана Нечуя-Левицького котрий першим привернув увагу до шкідливого впливу чужоземної освіти на духовний світ майбутніх жінок у своїх творах, зокрема, у «Хмарах», твори Лесі Українки, де зображувалися жінки-інтелектуалки, борці за права жінок та своїх націй. У польській прозі цього періоду також можна знайти образи емансипованих жінок. У творчості Елізи Ожешко, наприклад, героїні часто виступають проти обмежень традиційного жіночого життя та вибирають свій власний шлях. У романі Габрієли Запольської «Марія» головна героїня, Марія Пашковська, виступає проти уявлень про жіночу пасивність та безпорадність, відстоюючи своє право на самостійний вибір.

Отже, в українській та польській прозі другої половини XIX століття можна знайти різноманітні образи емансипованих жінок, які виступали як символи змін у суспільстві та боротьбі за рівність та свободу. Ці образи зображали жінок, які виходили за рамки традиційного жіночого образу, демонстрували свою незалежність та самостійність, боролися за свої права та гідність.

Водночас, варто зазначити, що образи емансипованих жінок у прозі цього періоду не були єдиними. Традиційні уявлення про

роль жінки у суспільстві та її поведінку все ще мали свій вплив, іноді перетворюючись на важку соціальну та моральну обтяжливість для героїнь творів.

У цілому, образи емансипованих жінок у прозі другої половини 19 століття в Україні та Польщі відображали процеси змін у соціальному та культурному житті, а також відображали зусилля боротьби за рівність та свободу для всіх людей, незалежно від їхньої статі.

Актуальність теми жінки та її виховання, а також нові підходи до моделювання жіночих образів у позитивістській літературі були безперечними. Вони сприяли змінам у соціальному та культурному житті та забезпечили більш широку участь жінок у громадському житті та культурній спадщині обох країн.

Ідеї фемінізму були відносно пізно впроваджені на територію Польщі у порівнянні з країнами Західної Європи, а саме у XIX столітті. Протягом цього століття, під час періоду загарбницьких режимів, у Польщі відбулися три «хвилі» фемінізму. Під час першої хвилі, яка була найменшою з них, але передувала листопадовому повстанню, Клементина з Танських Гофман написала «Пам'ятку про добру матір...» (1819), яка стала першою польською книгою з феміністичними рисами. Хоча авторка стверджувала, що головним призначенням польок було бути дружинами та матерями, вона наголошувала на необхідності освіти жінок.

Друга, більш сильна «хвиля» фемінізму відбулася між повстанням листопадним та січевим під впливом французьких «про-тофеміністських» ідей, які висувала літературна творчість Жорж Санд та журнал «La Gazette des Femmes». Елеонора Зембецька, перша польська філософка, написала «Думки про виховання жінок» (1843), де стверджувала, що найголовнішою метою освіти жінок є формування їхньої людськості, а потім вже жіночості.

Нарциза Жмиховська у 1840-х роках заснувала жіночий літературно-етичний рух «ентузіастки», який був спрямований на звільнення жінок від бездіяльності та підвищення їхнього рівня освіти. Члени групи склалися з письменниць, редакторок, перекладачок та вчительок, які прагнули до розвитку жінок в різних сферах. Ор-

ганізація створювала школи, займалася благодійною діяльністю, писала та публікувала тексти в журналах. Серед видатних членів групи були Нарциза Жмиховська, Емілія Госелін, Анна з Соколовських Скимборовичова та Бібіана Морачевська. Жінки отримали підтримку від деяких чоловіків, таких як Гіполіт Скимборович та Едвард Дембовський, які допомагали їм у редакції та публікації їхніх текстів. Організація була спрямована на підвищення рівня освіти та забезпечення рівних можливостей для жінок.

Третя та найбільш потужна хвиля фемінізму з'явилася на теренах Польщі після 1870 року, під впливом західноєвропейського фемінізму. Однією з характерних ознак цього періоду є активна участь чоловіків, які стали провідними діячами у боротьбі за права жінок. Наприклад, Адам Віслицький опублікував статтю «Незалежність жінки» у журналі «Przegląd Naukowy» (1870), де висував вимоги рівноправ'я статей у сфері освіти та професійної діяльності. Найбільш радикальні погляди відображені у книзі «Про права жінки» (1875) Едварда Прандзинського, де пропагувалася повна рівність прав жінок та чоловіків у всіх сферах життя.

Роботи французьких та англійських позитивістів, зокрема О. Конта, Г. Спенсера, І. Тена, Е. Ренана та Дж. С. Мілля, мали великий вплив на інтелектуальні кола свого часу. Засновані на філософських принципах цих мислителів, польські письменники розробляли літературні маніфести, наприклад, статтю «Ми і Ви» А. Свентоховського, та створювали художні твори, такі як твори Болеслава Пруса, що пропагували ідеї позитивізму, зокрема, гасло емансипації. У другій половині XIX століття тема жіночої недолі стала однією з найпопулярніших у прозових творах, а позитивістські ідеї стали не лише важливим елементом літературного дискурсу, але й впливали на суспільний розвиток і практичну діяльність польської інтелігенції. У публіцистичних розвідках Е. Ожешко висвітлювала проблематику емансипації жінок та розкривала палітру жіночих образів на тлі складної суспільно-психологічної ситуації доби. Одним з найбільш відомих творів письменниці є публіцистична розвідка, що має ознаки есе, «Кілька слів

про жінок», яку друкували у варшавському часописі «Тижневик Мод» у 1870 році.

У своїй розвідці Е. Ожешко детально проаналізувала статус і місце жінки в суспільстві, відзначивши її обов'язки як дружини і матері, що визначає долю держави. Також вона підкреслювала необхідність зміни пріоритетів у вихованні та навчанні жінок, а також освоєння ремісничих професій, які раніше були доступні лише чоловікам.

Важливими аспектами статті є питання паритетності статей щодо праці та освіти, а також необхідність безперервної роботи над собою та розширення і поглиблення інтелектуально-естетичних горизонтів. Е. Ожешко підкреслювала, що основним життєвим принципом кожної жінки має стати постійна самовдосконалення, оскільки тільки так можна подолати соціально-політичну і суспільно-духовну кризи.

Ці твори та праці польських позитивістів свідчать про їхнє зацікавлення у питаннях емансипації жінок та боротьбі за їхні права та рівноправність у суспільстві. Вони також допомагали відкривати шляхи для подальшого розвитку жіночого руху та впровадження ідей гендерної рівності в польське суспільство.

Тема жіночої освіти залишалась важливою і для української громадськості, особливо в Галичині. Так, М. Павлик висловлював своє занепокоєння з приводу того, що галицька жінка є надто примітивною не лише у суспільних поглядах, але й у своєму світогляді: її зацікавлення обмежують теми «весілля, забави і погода». М. Павлик надавав ведучу роль у «жіночому питанні» соціальному чиннику: для нього існували селянки та «жіноцтво в вищих станах» («Перші ступні русько-українського жіноцтва», 1886), а до прикладу, для П. Грабовського жіноцтво України розподілялось на «московок», русинок та польок («Дещо в справі жіночих типів»). Ідею гармонійної жіночої освіти, втіленої у художній творчості, відстоювала в своїй педагогічній діяльності С. Русова, яка поклала на освіту величезні надії у перетворенні жінки із «породильниці своїх дітей» у вмилу їх виховательку, із чоловікової невірлиці

у його повноправну дружину, із рабині у економічно незалежну людину, врешті у енергійного борця за права своєї країни.

Попри характерний для фемінної моделі мотив співчуття знедолених жінок у творах Г.Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, Ганни Барвінок, жіноча тема широко представлена у творчості І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, І. Карпенка-Карого, М. Старицького. Проте саме А. Свидницький першим загострює проблематику жіночої меншовартості, жорстко висвітлює покірність своїх героїнь: Орису, Теклю, паніматку («Люборацькі»), Катрусю («Гаврусь и Катруся»). Такій тенденційній позиції А. Свидницького ідейно близькі погляди на жіноче питання Лесі Українки, яка у статті «Новые перспективы и старые тени («Новая женщина» западно-европейской беллетристики)» викриває тип сентиментально безособистісної, добродійно пасивної жінки – «...с очень кротким характером и овечьими привычками».

Питання типізації українського жіноцтва стало однією з важливих проблем жіночого руху в Україні другої половини XIX століття. А. Свидницький намагався вирізняти різні типи жінок, зокрема активних та пасивних, соціально захищених та жінок низького соціального статусу, а також різних національностей. Ця світоглядно-художня позиція була науково розроблена Н. Кобринською, М. Павликом та П. Грабовським, Н. Кобринська намагалася розподілити жінок на «поступових» та «консервативних». В публіцистичних статтях – «Про рух жіночий в наших часах», «Руське жіноцтво в Галичині в наших часах», «Замужня жінка середньої верстви» і «Про первісну ціль Товариства руських жінок у Станіславові», які увійшли в альманах «Перший вінок» (1887), який вона видала разом з Оленою Пчілкою. Не менш важливу роль у формування ідей емансипації матимуть і три книжки Кобринської «Наша доля» у її серії «Жіноча бібліотека».

Польські позитивісти висувають питання про освіту та виховання жінок, досліджуючи, як краще, скільки часу і яким способом слід навчати жінок та дівчат, полеміка щодо цього питання розгорнулася саме в другій половині XIX ст., зокрема після по-

встання 1863 року в Російській імперії. В польській літературі значну роль грали жіночі образи в творах Е. Ожешко, які описували жіноче виховання та становище жінок у суспільстві того часу. Е. Ожешко не прихильна хитромудрим теоріям, що часто супроводжували жіночий рух. Вона залишалася тверезою реалісткою і не ставила на перший план красномовні й масштабні ідеї. Крім белетристичних творів, в яких Е. Ожешко зображує жіноче суспільство Польщі, вона також писала статті на тему жіночої освіти і виховання. Ці статті були зібрані під загальним заголовком «Про жінок» («О kobietach», 1870). Тут вона говорить про те, що, на її думку, потрібно для сучасної жінки. «Нехай всюди у всякому становищі усвідомлює вона свою людську гідність, нехай перестане бути іграшкою для чоловіків і стане людиною освіченою і зайнятою чим би то не було. Нехай погляд жінки, що живе у звичайнісіньких обставинах, вміє сягати високо. Розводячи овочі або займаючись городництвом, точно так само, як працюючи голкою або шилом, – можна обіймати поглядом широкі горизонти поточних і минулих громадських справ. Якщо жінка відчує, що серед цих горизонтів вона являє маленьку світлу точку, то вона знайде в цій свідомості джерело, що підтримує її у праці і дає їй силу і вітиху» [Orzeszkowa E. (2002):34].

У творах Е. Ожешко виділяється два основних типи жінок. Перший тип – «тепличні рослини» або сільфіди, які характеризуються дешевим егоїзмом, бездушністю та нездатністю до праці. Ці жінки спрагнені сильних вражень та романтичних пригод і не здатні до серйозної думки. Другий тип – «жінки-самки» або квочки, які обмежуються народженням та вихованням дітей та дрібними господарськими турботами. Ці жінки стають нездатними до життя, коли їхні гнізда зазнають нещастя. У повісті «Сільфіда» Е. Ожешко описує пані Жіркевіч, яка представляє перший тип жінок – сільфідів. Пані Жіркевіч отримала великосвітське виховання та не знає серйозної думки. Вона захоплюється легкими романами, займається салонними розмовами та звабливо взаємодіє з витонченими кавалерами. Однак, їй не вистачає стабільності вра-

жень та змін у повсякденному житті, що призводить до її спраги до відомого роду вражень. Це підтверджує її характеристику як представниці першого типу жінок – сільфідів.

– Сьогодні сподобається одне, – говорить вона, – завтра – інше, як звичайно у людей, які щасливо живуть.

Такою вона була в молодості, такою залишилася і до смерті.

Різні видозміни Сильфіди можна знайти в цілому ряді творів Е. Ожешко. Такі: Емілія Корчинська в «Над Німаном», Даля в «Дикунці», Олена Широка в «Сільвек Цментарнік» («Sylwek smentarnik») та інші. Всі специфічні риси Сильфіди сконцентровані в образі Франки, дружини Павла Кебицького. Єдине, що відрізняє Сильфіду-плебейка від світських Сильфідів, це відсутність у неї лицемірства. У всіх її діях протягає щирість – правда, груба і цинічна щирість дикунки; адже Сильфіда не проходила школи пристойності і лицемірства, як це робили її шляхетні сестри. Отож, вихованню і тут належить не остання роль.

У повісті «Мілорд» Е. Ожешко подає тип жінки-квочки. Мати «мілорда» – не теплична рослина, не раба чуттєвості: вона вміє любити, вміє жертвувати собою за улюблену істоту. Але її кругозір надто вузький, високою метою її любов не освітлена, вона віддана потворним пережиткам старого світу. Такі жінки, з сумом показує їх Е. Ожешко у своїх творах, не бачать добрих плодів своєї енергії: вони, як і сільфіди, часто гинуть самі, а найчастіше гублять улюблених ближніх.

Та ж думка про сумні результати ненормального виховання жінок змальована в повістях Е. Ожешко «Pan Graba», «Ostatnia miłość», «Pamiętnik Wacławy», «Marta i Marya» та інших.

В українському літературознавстві неодноразово робилися спроби класифікувати жіночі типи, які ми бачимо у творах письменників XIX ст. М. Костомаров в «Образе сочинений, писаних на малороссийском языке» звернув увагу на різні типи української жінки, репрезентовані ще в творах Г. Квітки-Основ'яненка, вже інша плеяда жіночих образів постає у творах Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, І. Франка, Н. Кобринської,

Олени Пчілки та інших письменників тієї пори, які зверталися до жіночої теми.

І. Франко у статті «Жіноча неволя в руських піснях народних» (1883) детально звертається до цієї проблеми, описуючи своє бачення образу ідеальної жінки у листах до Ольги Рошкевич. «Ідеал мій, – писав він – це жінка у повному значенні слова, жінка-людина, жінка-мисляча, розумна, чесна й переконана.., а втім до такого ідеалу загального додати лише жінку люблячу, гарячу, сердешну, щирю...» [Франко І. (2001):236] Такий образ, щоправда, у Франка не надто накладався на образи створеної ним емансипованої жінки в повісті «Лель і Полель», що, зрештою, лише засвідчує особливий інтерес у багатьох тодішніх українських письменників до творення образу жінок, деякі з яких вочевидь перекликаються з тими творчими зразками, які знаходимо, зокрема, у тодішній польській літературі.

Чи не найбільш переконливими образами жінок є ті, що представлені у творах Г. Сенкевича, зокрема, у його соціально-психологічних романах «Без догмата» та «Родина Поланецьких». Героїні цих творів, які, за словами М. Грушевського, є «апофеозом жіноцтва», приводять жіноцтво до небачених висот. У «Ескізах вугіллям» («Szkice węglem», 1877) автор розгортає перед нами жахливу і правдиву картину з життя польського селянства – забитого, безпомічного, обплутаного з усіх боків свавіллям «начальства».

Описуючи в ранніх творах побут вищого польського суспільства, великої шляхти, Г. Сенкевич говорить про нього більш-менш безпристрасним голосом, однаково торкаючись як позитивних, так і негативних сторін. Це помітно у таких творах, як «Старий слуга», «Ганя», «Селім-Мірза» (продовження «Гані») та ін. У згаданих «Ескізах вугіллям» Г. Сенкевич каже, що написав би sensationний роман, якби в становищі скривдженої Репіхи опинилася панна Ядвіга. «А Репіха? – Коли цей простий народ страждає, то – тільки страждає, і більше нічого» («Rzepowa»). Тому, можливо, і сам Г. Сенкевич залишив його страждати, звернувшись до побуту тих, хто змушував страждати народ.

Дуже важливі погляди на емансипацію жінок визначного польського публіциста, письменника-драматурга, ідеолога польського позитивізму О. Свентоховського, який виражає їх, зокрема, в статтях «Wychowanie kobiet wobec dzisiejszych dążeń, Gabriela Narcyza Żmichowska «O średnim wykształceniu kobiet» також «O wyższym ukształceniu kobiet», в яких вказує на несправедливість та дискримінацію жінок. Польський дослідник творчості О. Свентоховського Б. Мазан говорить про те, що той виступав за надання жінкам можливості працювати та набуття ними економічної незалежності, за виховання та освіти жінок (початкова, домашня, середня та вища), за правові основи для укладання і розірвання шлюбу, та за рівність жінок в моральній оцінці суспільством та історичній оцінці. У драмах О. Свентоховського знаходимо і жінок-індивідуалісток, наприклад Регіну («Regina»), яка була самодостатньою, вільною жінкою, яка сама вибирає собі партнера. Знаходимо в нього також постаті жінок, які тільки залежать від власної вроди так, як Емілія з драми «Piękna».

Серед численних творів Т. Т. Єжа, що ставлять питання про становище жінок у суспільстві, особливою увагою заслуговує повість «Handelek», яка була опублікована у варшавському виданні «Głos». Ця повість розповідає про процес торгівлі жінками, а головна героїня, Йося Грабельська, з вихованням, яке вона отримала від своїх небагатих батьків, вважає свою вроду товаром, який потрібно продати якнайвищою ціною. Ще одним твором Т. Т. Єжа, який стосується проблем жінок, є повість «Jaskółki», що присвячена освіті жінок за кордоном і розповідає про долі польських студенток в одному зі швейцарських університетів. У зв'язку з тим, що отримання освіти в Варшаві було неможливим, молоді польки були змушені навчатись за кордоном. Також відома феміністка М. Шеліга описує долі жінок-студенток, які навчалися за кордоном, у своїй повісті «Na przebój». Крім цього, Т. Т. Єж звертає увагу на тему правильного виховання дівчат у своїй повісті «Panna Zofia».

В жіночій проблематиці в літературі можна виділити типаж жінки з соціального дна, який зустрічається в творах обох наці-

ональностей. Цей образ є трансформацією романтичного топосу жінки і піднімає досить болючі питання щодо факторів, які призводять до морального та суспільного падіння таких героїнь. У творах І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного та І. Франка, а також представників польського позитивізму, актуалізуються питання про те, чи є ці жінки жертвами соціальних та побутових обставин, чи на шлях падіння їх підштовхували чоловіки.

Ідеї жіночої емансипації виникли в українській та польській літературах вже у 40-х роках XIX століття, але набули характеру гострої соціальної та національної проблематики лише в другій половині XX століття. Провідні письменники, публіцисти та громадські діячі обох народів зробили значний вклад у представлення проблем жіноцтва та їх актуалізацію. Вони також поживали жіночий рух у тодішньому соціумі та сприяли формуванню повноцінної жіночої свідомості, оскільки саме усвідомлення жінкою своєї суспільної повноцінності дало їй можливість заявити про свої права.

Зокрема на цьому наголошувала Леся Українка, коли писала «...успехи женщины в науке и искусстве, завоевание ею новых областей труда, женский рабочий вопрос, пересмотр закона о разводе, периодические женские конгрессы...» [Леся Українка (1925):132] примусили європейців говорити вже не про жінок, а про жінку у контексті усіх суспільних проблем. Зрештою, саме Леся Українка, даючи оцінку творчості О. Кобилянської в своїй праці «Малороссийские писатели в Буковине», звернула увагу на появу в українській літературі нового типу «жіночого питання».

Сьогодні тезу Лесі Українки про емансиповану жінку можна розглядати в контексті феміністичного дискурсу, що набуває все більшого розвитку в українському літературознавстві з введенням гендерних та феміністичних студій у 1990-х роках. С. Павличко стверджувала, що фемінізм – це не тільки феномен західної цивілізації, але і має потужну традицію в Україні, яка почалася в останні десятиліття XIX століття з Марка Вовчка, Наталії Кобринської, Олени Пчілки та інших, а успадкували їх і наступні покоління письменників, таких як Леся Українка, Ольга Кобилянська,

Катря Гриневичева, Грицько Григоренко, Наталя Романович-Ткаченко. Концепт «зрілої традиції жіночої літератури», який був сформульований саме С. Павличко, простежує цю традицію досить глибоко і ретельно.

Соломія Павличко, оцінюючи значення альманаху «Перший вінок», вказує на важливість Олени Пчілки, Н. Кобринської та інших жінок-письменниць, які наслідували Марка Вовчка та Ганну Барвінок, і заснували нову традицію в українській літературі. На її думку, завдяки цим жінкам в кінці XIX ст. з'явилася інтелектуальна жіноча «феміністична ідея». Багато учасників цього дискурсу, таких як Т. Гундорова, В. Агеева, Н. Зборовська, Н. Шумило та інші, також наголошують на важливості емансипаційних традицій в українському письменстві, особливо в перехідний період між кінцем XIX та початком XX ст. Вони бачать жіночу літературу загалом та її найяскравіших представниць серед фундаторів українського модернізму того часу. Без уваги до цих літературних тенденцій, з жіночої перспективи, ми не можемо зрозуміти повноту вітчизняного літературного процесу того періоду та його співвідношення з емансипаційним жіночим рухом.

Іншим важливим питанням є відновлення соціокультурного канону того періоду шляхом «реінтеграції» творчості таких видатних представників, як О. Кобилянська, Н. Кобринська, Леся Українка та інших авторів, а також новий погляд на творчість Грицька Григоренка, Дніпрової Чайки, Уляни Кравченко, Любові Яновської, Євгенії Ярошинської, Христі Алчевської та інших.

У літературі та громадському русі того часу були представники «чоловічого письменства», такі як І. Франко, М. Павлик, І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний та інші, які разом з представниками «жіночої літератури» відтворили спільний літературний канон та рамки стильових тенденцій. Їх творчість зробила значний внесок у підтримку боротьби жіноцтва за своє право на вільну самореалізацію та самовизначення. Вони просунули жіночі зусилля та почуття до нових висот, ніж їх попередники, і надихнули жінок до досягнення абсолютної людської свободи, визначивши опти-

мальні сфери застосування жіночої енергії. Арешт та ув'язнення М.Павлика за публікацію оповідання «Робенщукова Тетяна» в журналі «Громадський друг» в 1876 році, як і лист І. Франка до Ольги Рошкевич від 20.09.1878 року, де він виокремлює складові гармонійного життя в подружжі, свідчать про серйозний суспільний виклик, який виник у той час, а у своєму творі «Украдене щастя» створив образ Анни, що бореться за свою любов та свою волю, і поставив жіночу любов вище сімейного обов'язку, що свідчить про прояв істинної волелюбності. Дану ідею трансформував М. Павлик («Робенщукова Тетяна») у гасло вільної любові. Ідея абсолютної жіночої свободи знайшла своє яскраве відображення у творчості Лесі Українки у образах Касандри («Касандра»), Міріам («Одержима»), донни Анни («Камінний господар»), Мавки («Лісова пісня»), Оксани («Бояриня») тощо. Поряд з цими образами жінок стоїть героїня повісті І. Нечуя-Левицького «Над Чорним морем» Надія Мурашкова та героїні Панаса Мирного у його творах «Бурлачка», «Повія», «Лихий попутав». Ці образи жінок, які відрізнялися за рівнем інтелектуальної та емоційної напруженості, специфікою внутрішнього світу та особистою долею, були об'єднані ідеєю вільного, незалежного від будь-яких обмежень індивідуального життя, високим рівнем активності, що проявлявся в їхній боротьбі проти конформізму, адаптації та бездіяльності.

У журналі «Ruch» (1888, № 6) І. Франко відгукнувся літературною рецензією на появу повісті «До світла!» В. Рапацького. Його привабила вже сама проблематика твору – історичний аналіз процесів соціальної емансипації жінки, зокрема, у тодішньому єврейському соціумі. Така увага до цієї теми диктувалася, безумовно, світоглядом тогочасного І. Франка – переконаного демократа і позитивіста, тобто людини, яка вірила у всеохоплюючий прогрес, у потребу зростання людської толерантності і чуйності, правової визначеності і просвітительства. І. Франко відзначає «простоту і цілісність» композиції у польського письменника як ознаки нового стилю і уміння точно прокладати нові художні шляхи зображення та закидає йому слабкість психологічного вмотивування вчинків героїв.

І. Франко дав схвальну характеристику і п'єсі «Лена» М. Ясенчика (псевдонім В. Карчевського) – польського письменника і драматурга, члена редколегії «Kurjerza Lwowskiego») у невеличкому відгуку про її постановку на сцені львівського театру («Kurjer Lwowski», 1888, № 276). Франка особливо привабила проблематика твору – морально-психологічний конфлікт в шляхетській сім'ї, який викликає цілий ряд ментальних, етичних, соціальних запитань про життя верстви тогочасного польського суспільства.

Досить важливо бачити творчу ретроспективу жіночих образів у тодішній вітчизняній літературі. Так вже І. Франко створює образ жінки-підприємця («Для домашнього огнища»). Досить показовою тут також є повість Н. Кобринської «Задля кусника хліба», де гостро звучить ідея необхідності суспільної жіночої праці як засобу незалежнення жінки, протистояння її безсильності, «нездібності» о собі думати».

Цілу плеяду жінок творчих професій (письменниць, художниць, артисток) дала творчість О. Кобилянської, де основна ідея окреслена письменницею так: «...щоби жінкам було вільно... в житті самій утвержуватися, не ждати лише подружжя, котре сталося простим прибіжищем проти голоду й холоду!» [Кобилянська О.(1962):48]. Думки щодо сучасного та майбутнього жінки-митця висловлює Леся Українка у статтях «Два направлення в новейшей итальянской литературе», «Малорусские писатели на Буковине», «Новые перспективы и старые тени».

І. Нечуй-Левицький, разом з іншими письменниками свого часу, висував проблему виховання жінки із метою формування ідеалу емансипованої жінки. У своїй творчості, зокрема в «Хмарах», Нечуй-Левицький звертав увагу на цінність жіночої особистості, її право на самореалізацію та визначення власного життєвого шляху. Окрім Нечуй-Левицького, інші літератори того часу, такі як А. Свидницький, М. Павлик, С. Русова та інші, теж активно працювали над ідеалом емансипованої жінки, виступаючи за її право на освіту, професійне самовизначення та незалежність від соціальних та культурних норм.

Хоча розглядувані літературні персонажі є художніми творіннями, вони відіграли значну роль у формуванні символіки для безлічі жінок, що прагнули боротися за свої права та свободу протягом дев'ятнадцятого століття. Твори цих письменників стали об'єктом цитування в численних жіночих організаціях того періоду та відіграли ключову роль у сприянні подальшим змінам у соціальному статусі жінок.

Необхідно врахувати, що питання емансипації жінок в літературі XIX століття відображало тодішні соціальні та культурні реалії, але ці погляди можуть бути переглянуті та переосмислені згідно з сучасними гендерними та феміністськими теоріями. Тому, вивчення творів та поглядів літераторів XIX століття в контексті емансипації жінок повинно бути розглянуто в сучасному світлі, з урахуванням нових досліджень та підходів до розуміння гендерних проблем. Окрім того, важливо проаналізувати вплив цих ідей на подальший літературний процес та на формування гендерних стереотипів у суспільстві.

На сьогодні дослідження емансипації жінок у XX столітті є актуальною та важливою темою для науковців, які працюють у галузях історії, літературознавства, соціології та гендерних студій. Це дозволяє не тільки розкрити історичний контекст розвитку ідей емансипації, але і з'ясувати, як вони впливали на формування суспільства та культури на зламі XIX–XX століть.

Сьогодні дослідники активно вивчають різноманітні аспекти жіночого руху того часу, зокрема феміністичні традиції у літературі та публіцистиці. Окреслюються домінанти цих традицій, їх особливості та розбіжності, а також аналізуються соціальні, політичні та культурні чинники, що визначали формування емансипаційного руху.

Ці дослідження допомагають краще зрозуміти не лише історію, але і сучасні проблеми, з якими стикаються жінки у суспільстві. Вони вказують на необхідність подальшого розвитку гендерної рівності та боротьби зі стереотипами, що переживає наша сучасна культура. Такі дослідження можуть стати важливим інструментом у побудові більш справедливого та рівноправного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Книш Ірена (1957) Смолоскип у темряві: Наталія Кобринська й український жіночий рух / О. Кисілевська (передм.). – Вінніпег, 302 с.
2. Кобилянська О. (1962) Твори: У 5-ти т. – Київ Держ. вид – во художн. літератури, Т. 1, 48.
3. Леся Українка (1925) Зібрання творів: У 12-ти т. – Київ Наукова думка, Т. 8, 132.
4. Павличко Соломія (2002) Фемінізм. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. — 322 с.
5. Франко І.(2001) Мозаїка. Із творів, що не ввійшли до зібрання творів у 50 томах. – Львів: Каменяр, 236.
6. Orzeszkowa E. (2002). Kilka słów o kobietach. Publicystyka okresu pozytywizmu 1860–1900. Warszawa : Wydawnictwo IBL PAN , 34.
7. Stankiewicz-Kopec M. (2016). Poglądy Klementyny z Tańskich Hoffmanowej 1978-1845 w refleksji uczenic. Zarys zagadnienia. Studia Paedagogica Ignatiana, 19, 99–121.

REFERENCES

1. Knysh I. (1957) The Torch in the Darkness: Natalia Kobrynska and the Ukrainian Women’s Movement [Smoloskyp u temriavi: Nataliia Kobrynska y ukrainyskyi zhinochyi rukh] / O. Kysilevska (ed.). - Winnipeg, 302
2. Kobylianska O. (1962) Works: In 5 Volumes. [Tvory: U 5-ty t.] – Kyiv: Derzhavne Vydavnytstvo Khudozhnoi Literatury, Vol. 1, 48.
3. Lesya Ukrainka (1925) Collected Works: In 12 Volumes. [Zibrannia tvoriv: U 12-ty t.] – Kyiv: Naukova Dumka, Vol. 8, 132.
4. Pavlychko Solomiya (2002) Feminism. [Feminizm] K.: Solomiya Pavlychko’s publishing house «Osnovy», 2002. 322 p.
5. Franko I. (2001) Mosaic. Selected Works Not Included in the Collected Works in 50 Volumes. [Mozaika. Iz tvoriv, shcho ne vviishly do zibrannia tvoriv u 50 tomakh.] – Lviv: Kamenyar, 236
6. Orzeszkowa E. (2002). Kilka słów o kobietach. Publicystyka okresu pozytywizmu 1860–1900. Warszawa : Wydawnictwo IBL PAN , 34
7. Stankiewicz-Kopec M. (2016). Poglądy Klementyny z Tańskich Hoffmanowej 1978-1845 w refleksji uczenic. Zarys zagadnienia. Studia Paedagogica Ignatiana, 19, 99–121.